

त्या राजा दुर्योधनाला आनंदित करत पितामह भीष्मांनी उच्चस्वरामधे मोठी सिंहगर्जना करून आपला शंख फुंकला वाजविला. ॥ १२ ॥

तदेवं सेनापतेर्भीष्मस्य युद्धोत्सवमालक्ष्य सर्वतो युद्धोत्सवः प्रवृत्त इत्याह -

अशा प्रकारे सेनापति भीष्मांची युद्धातुरता पाहून सर्व बाजूंनी युद्धातुरता प्रवाहीत झाली ते सांगताहेत. -

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥

त्याबरोबरच अनेक शंख, भेरी (नौबती), पणव, आनक आणि गोमुख ही (रणवाद्ये) एकसाथ झड्डु लागली आणि तो तुंबळ

नाद संपूर्ण वातावरण व्यापून राहिला. ॥ १३ ॥

तत इति । पणवाः आनकाः गोमुखाश्च वाद्यविशेषाः सहसैव तत्क्षणमेव अभ्यहन्यन्त वादिताः । स च शङ्खादिशब्दस्तुमुलो

महानभवत् ॥ १३ ॥

त्याबरोबरच अनेक शंख, भेरी (नौबती), पणव, आनक आणि गोमुख आदि विशेष प्रकारची (रणवाद्ये) एकसाथ झड्डु लागली अर्थात गरजू

लागली आणि तो शंख आदिंचा नाद तुंबळ अर्थात प्रचंड असा संपूर्ण वातावरण व्यापून राहिला. ॥ १३ ॥

ततः पाण्डवसैन्ये प्रवृत्तं युद्धोत्सवमाह 'ततः' इति पञ्चभिः ।

तत्पश्चात् पाण्डवसैन्यामधे जी युद्धातुरता प्रवाहीत झाली ती ततः इत्यादिनी आरंभित (१४ ते १८ या) पाँच श्लोकांद्वारा प्रस्तुत केली आहे.

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।

माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

त्यानंतर पांडवे शुभ्र घोडे जोतलेल्या मोठ्या रथामधे माधव श्रीकृष्ण आणि पाण्डव अर्जुन यांनी आपापले दिव्य शंख फुंकले. ॥ १४ ॥

ततः कौरवसैन्यवाद्यकोलाहलानन्तरं स्यन्दने रथे स्थितौ सन्तौ श्रीकृष्णार्जुनौ दिव्यौ शङ्खौ प्रकर्षेण दध्मतुर्वाद्ययामासतुः ॥ १४ ॥

त्यानंतर, कौरव सेनेच्या वाद्यकोलाहलानंतर, स्यन्दन अर्थात रथारूढ श्रीकृष्ण आणि अर्जुन यांनी आपापले दिव्य शंख बलपूर्वक फुंकले,

जोराने वाजविले. ॥ १४ ॥

तदेव विभागेन दर्शयन्नाह -

तेच शंखवादन पृथक पृथक असे दर्शवत सांगताहेत. -

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनञ्जयः ।

पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

हृषीकेश अर्थात श्रीकृष्णाने पाञ्चजन्य, अर्जुनाने देवदत्त, भयंकर कर्मे करण्यामधे प्रसिद्ध अशा वृकोदर भीमसेनाने पौण्ड्र असे आपापले शंख

फुंकले. ॥ १५ ॥

पाञ्चजन्यमिति । पाञ्चजन्यादीनि श्रीकृष्णादिशङ्खानां नामानि । भीमं धोरं कर्म यस्य सः वृकवदुदरं यस्य सः वृकोदरो महाशङ्खं पौण्ड्रं

दध्माविति ॥ १५ ॥

पाञ्चजन्यादी श्रीकृष्णादिच्या शंखांची नावे, ज्याची कर्मे भयंकर, तसेच ज्याचे पोट वृकसदृश मोठे, असा तो वृकोदर भीम, त्या भीमसेनाने

त्याचा पौण्ड्र नावाचा महाशंख फुंकला. ॥ १५ ॥